

DİNDARLIĞA YÜKLENE ANLAMLAR: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE UYGULAMALI BİR ARAŞTIRMA

[The Meanings Ascribed to Piety:
An Applicable Research on University Students]

Doç. Dr. Kemaleddin TAŞ
S. D. Ü. İlahiyat Fakültesi
e-posta: kemaleddin@yahoo.com

Özet: Yaşama ve hissetme yönüyle bireysel, tezahürleri açısından ise toplumsal bir olgu olan dindarlık, bireysel yönüyle sübjektif, sosyal yansımaları açısından ise objektif ve gözlenebilir bir karaktere sahiptir. Dindarlığın çeşitli faktörlerden etkilenmesi ve bu doğrultuda değişmesi ve şekillenmesi doğaldır. Görece bir kavram olan dindarlığa birbirinden çok değişik anlamlar yüklenebilir. Dolayısıyla dindarlığın sınırlarını tam olarak belirlemek ve tüm yönlerini kuşatacak bir yaklaşım sergilemek oldukça zordur. Her grubun veya kişinin dindarlık anlayışları farklı olabilir. Bu bağlamda Türk toplumunda da çok çeşitli dindarlık tiplerine rastlamak mümkündür. Makalemizin konusunu oluşturan “gençlik dindarlığı” da bu dindarlık tipleri içerisinde en belirgin olanlardandır. Türk gençliği ve özelde de üniversite gençliğinin dinî yönelim ve anlayışlarında, farklılaşan kişisel ve toplumsal şartlara göre bazı değişimler olması kaçınılmazdır. Ülkemizde yaşanan hızlı sosyal değişme ve gelişmeler Türk gençliğinin diğer hususlara olduğu gibi din veya dindarlık ile ilgili konulara da bakış açılarını önemli ölçüde etkilemiş ve dindarlıkla ilgili yeni algılar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda üniversite gençliğinin dindarlık anlayışları ve yöneldikleri dindarlık tipleri farklılaşmakta ve dindarlığa yükledikleri anlamlar değişiklik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, dindarlık, dindarlık anlayışı, dindarlık algısı, gençlik.

Abstract: Piety, which is personal in terms of living and feeling and societal phenomenon in terms of its appearances, has an observable character that is subjective in terms of individual and objective in terms of social reflections. It is natural that piety is effected from different factors, and changes and forms accordingly. Many different meanings from each other can be ascribed to piety which is a relative notion. So, it is difficult to define exactly the boundaries of piety and to display an approach that would envelop in all its parts. The piety understanding of each group and person can be different. In this sense, it is possible to meet different piety types in Turkish society.

“youth piety” that constitutes the theme of this essay is the clearest one among the other piety types. It is inevitable that some changes in religious understanding and tendency of Turkish youth, and in particular university youth, according to differentiating personal and societal conditions may occur. The rapid social change and developments happening in our country have greatly effected the standpoints of Turkish youth in subjects about religion and piety like in other points, and new perceptions about piety have emerged. In this context, the piety understanding of university youth and piety types that they head for become different and the meanings they ascribe to piety vary.

Key Words: Religion, piety, piety understanding, piety perceptions, youth.

Gençlik ve Din

Belirli yaşlar arasındaki insanları içine alan bir sosyal kategoriyi ifade eden gençlik kavramı, geçmişten günümüze bütün insanlık için bir olgu olarak var olsa da, yaygın biçimiyle modern bir kavramdır. Bu anlamda gençlik kavramı, 19. yüzyılda kitlesel eğitimle ortaya çıkmışsa da sanayileşme süreci gençlik olgusunun sınırlarını belirginleştirmiş ve geliştirmiştir. Gençliği bir araya getiren şartlar, bütün toplumlar için bu sosyal kategori alanını ihmal edilemez bir konuma getirmiştir¹. Dolayısıyla günümüz bilim dünyasında gençlik dönemi, biyolojik bir gelişim evresi olmanın ötesinde, genel olarak sosyoloji, psikoloji ve eğitim bilimlerinin araştırma konusu haline gelmiştir. Sanayi devrimi sonrasında gittikçe karmaşıklaşan, teknolojinin gelişmesiyle beraber ihtisaslaşmayı gerektiren iş alanları ve bu yeni iş kollarına teknik ve uzman elaman ihtiyacını karşılamak üzere her geçen gün yaygınlaşan ve ortalama hayat süresinin yaklaşık üçte birini alan eğitim süreci, sosyolojik bir olgu olarak gençlik diye isimlendirilen kesimin ortaya çıkmasına neden olmuştur². Bu bağlamda, ülkemizin genel nüfusuna oranla çok büyük bir kesimi oluşturan gençlik, özellikle de üniversite gençliği toplumumuz açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Gençlik çağı bunalımların, öfkelerin, çatışmaların ve kaygıların yoğun olarak yaşandığı; yanılığın, bencilliğin, başkaldırının, bocalamaların, çelişkilerin, karasızlıkların ve sürtüşmelerin sık olarak görüldüğü bir dönemdir. Gençlik, yalnızca olumsuzlukların bir araya geldiği bir çağ değildir. Aynı zamanda tatlı hayallerin, tutkuların ve idealizmin filizlendiği, yeniliğe ve ileriye doğru atılımların yapıldığı, kendi kimliğini arayıp bulma çabalarının yoğunlaştığı bir devredir³. Dolayısıyla gençlik dönemi “kimlik karışıklığı” olarak adlandırılabilir. Değişimlerin yoğun olarak yaşandığı bir

¹ Mustafa Aydın, *Gençliğin Dini ve Sosyal Değerleri*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Konya, 1999, s.26.

² Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2002, s.3.

³ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985. s.5-9.

süreci içine almaktadır. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecini yaşayan genç, kendisi ve gerçek kimliği konusunda kaygı ve arayışlar sonucunda sarsıntılar geçirebilir. Bu bakımdan gençler, yeni bir kimlik kazanma uğraşında, başkalarının gözündeki kendileri ile kendi gözlerindeki kendilerini karşılaştırır ve önceden edindikleri rol ve becerileri yeni duruma nasıl entegre edecekleri problemini yaşarlar⁴. Bir başka ifade ile gençler, kendi tasavvurlarındaki ideal ben ile gerçek ben arasında, benlik algılarındaki farklılıklar doğrultusunda bocalama ve bunalım içine girebilirler. Bütün bunların yanı sıra, genellikle 17–24 yaşlarını kapsayan üniversite öğrenim süreci, gençleri üstesinden gelmesi gereken çok çeşitli problemlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Üniversite gençliği, yeni bir ortama ve çevreye uyum sağlamak ve bunun yanında meslek sahibi olmaya hazırlanarak ilerdeki hayatına da yön vermeye çaba göstermek zorundadır. Dolayısıyla, en fırtınalı gelişim dönemi olarak kabul edilen ergenlik döneminin son yıllarını içine alan yüksek öğrenim süreci, üniversite gençliğinin büyük bir bölümünü psikososyal sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır⁵.

Toplum açısından gençlik, dünyaya geldiği, yetiştiği, eğitilmekte olduğu sosyal bünyeyi ve o bünyeye ait temel özellikleri koruyacak ve çağın gereklerine göre zenginleştirip geliştirerek kendisinden sonra geleceklere aktaracak bir sosyal potansiyeldir. Toplumlar, tıpkı her insanın ölümsüzlüğü özlemesi ve araması gibi, geleceğe dönük bütün zamanlarda var olmayı özler ve bekler. Bu durum, mensubu olduğu toplumda yaşayan bütün sağlıklı bireylerin ortak isteğidir ve kolektif bilincin müşterek yansımasıdır. İşte bu nedenlerle gençlik, bir toplumun bugünü ile geleceği arasındaki tek gerçek köprüdür⁶. Dolayısıyla gençlik, belirtilen bağlam ve çerçevede, sosyolojik açıdan toplumun sürekliliğinin sağlanması ve geleceği açısından çok önemli bir fonksiyon görmektedir.

Her grubun veya kişinin dindarlık anlayışları farklı olabilir. Bu bağlamda ülkemizde de çok çeşitli dindarlık tiplerine rastlamak mümkündür. Makalemizin konusunu oluşturan “gençlik dindarlığı” da bu dindarlık tipleri içerisinde en belirgin olanlardandır. İnsanın dünya-kurma girişiminde stratejik bir rol oynayan, kişinin kendi niteliği ve evrendeki yeri hakkında bütüncül bir bilgi şeması sunan din, özellikle gençlik döneminde benlik kimliğini oluşturma ve dünyayı anlamlandırma açısından önemli işlevler görmektedir. Dinin özellikle ibadet boyutundaki gereklerini yerine getirmese bile, sosyal hayatta dinî referanslara önem veren gençlerin sayısı hiç de az değildir. Dolayısıyla gençlerin çoğu, en azından “söylemsel” düzeyde dindar olarak görülmektedir. Bu durum bir yönüyle gencin zihinsel gelişiminin tabii bir sonucudur. Dinî değerlerin bir bütün olarak içselleştirilmesinin zorlukları

⁴ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s.89.

⁵ Murat Yıldız, *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikososyal Özellikleri*, İzmir, 2003. s.9.

⁶ Vehbi Bayhan, *Genç Kimliği*, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya, 2002, s.18.

karşısında, gençlerin dinle ilgilerini en azından entelektüel düzeyde sürdürmeleri bile, dinin onlar için taşıdığı varoluşsal önemi ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden kendilerini farklı farklı kimliklerle tanımlayan kimselerin zaman zaman dinî referanslara başvurmaları toplumumuzda sıkça rastlanan bir durumdur. Ayrıca din, diğer birçok toplumsal; ahlâkî, kültürel, siyasî konuların kavramlaştırılma ve açıklamasında da önemli rol oynamaktadır⁷.

Gençlerin dinî hayatını konu edinen alan araştırmalarının sonuçlarına göre gençlik evresindeki kişiler yüksek bir dinî potansiyelle birlikte, dinî kararsızlık, şüphe, arayış ve buna bağlı olarak dinî değişim ve dönüşümleri yoğun olarak yaşamaktadırlar⁸. Şüphe etmek, gençlik döneminin din konusundaki en karakteristik özelliğidir⁹. Gençlerin özellikle okuduğu dersler ve kitaplardan öğrendiği bilimsel görüşlerle kendisine telkin edilen dinî anlayışların çelişmesi durumunda bu şüphe daha da derinleşir. Gençlik çağında dinî açıdan yaratıcılık kazanılırken, gençleri en çok etkileyen faktörler arasında okunan dersler, arkadaşlar arasında yapılan konu ile ilgili tartışmalar, zihnî yönden olgunlaşma, yazılı ve görsel kaynaklar, kişi ve çevreden gelen etkiler, dindarların ve din adamlarının tutumları sayılabilir. Sıralanan bu faktörlerin ve diğer unsurların etkileri sonucunda gençlik çağının ilerleyen dönemlerinde kişi, ya çocukluktan beri kendisine empoze edilen din anlayışını olduğu gibi alır veya bazı konuları kabul eder, bazılarını reddeder ya da inkâr yoluna sapabilir¹⁰. Bu bağlamda, gençlik dönemi, dinî uyanış ve bilinçlenme, geleneksel değerlere karşı tenkit, tepki, şüphe ve güvensizlik, yeni arayış ve tercihlere yönelme, dine ilgisizlik veya tam tersi dinî grup veya cemaat içerisinde kendini tamamıyla dine verme gibi davranış eğilimlerinin varlığını yoğun olarak hissettirdiği bir süreçtir¹¹.

Gençlik döneminde çevreye ve özellikle de arkadaşlara yönelme sonucunda bağımsızlık duygusu en yoğun bir şekilde kendini gösterir. Buna bağlı olarak anne-baba ile olan ilişkiler çatışmalı bir hale gelir. Genç, anne-babasını tenkit etmeye, onların güç ve kapasitelerinin yetersizliğini sorgulamaya başlar. İsteddiği gibi davranma ve özellikle arkadaşlarıyla beraber hareket etme arzusu taşır. İşte gençteki bu bağımsızlık duygusu, onun dine karşı da olumsuz bir tavır almasına sebep olabilir. Dinî değerlerle bağımsızlık duygusu arasında bir çatışma yaşanabilir. Çünkü din, her şeyden

⁷ Hayati Hökekleli, "Gençlik ve Din", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s.19.

⁸ Aynı kaynak, s.13.

⁹ Bu konu ile ilgili yapılan bir alan araştırmasının sonuçları için bkz. Abdülkerim Bahadır, "Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler" *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, s.255-306.

¹⁰ Erdoğan Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1977, s.39-42; Mehmet Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dinî İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 1989, s.43.

¹¹ Hökekleli, s.13; Bayyigit, s.45.

önce bir bağlanmayı gerektirir. Dinî değerler bireyin davranışlarına yön vererek onu bağımlı kılar¹².

Bir dünya görüşü geliştirme, kendine yön verecek değerleri araştırma, hayatın anlamı ve kendisi açısından yeri ve rolü konusunda tatmin edici cevaplar bulma gibi arayış ve yönelişler gençlik döneminin kendine has davranış özelliklerindedir. Bir grup içerisinde yer alma, önder ve liderlere bağlanma yine bu dönemde önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar. Gençlikte, dinî ilginin şuurlu uyanışı ve gelişimi açıkça görülebilmektedir. Gençin gerek kendi iç dinamizmindeki iniş çıkışlar, gerekse toplumda sürekli değişen değer yargıları, dinî bakımdan bocalamalar, bunalımlar ve çelişkili durumların yaşanmasını kaçınılmaz kılar. Ancak gençlerin çoğu için din, “güvenlik”, “kimlik”, “bağlanma” ve “anlama” gibi psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlara cevap vermesi açısından çok önemli bir fonksiyon görmektedir¹³.

Ülkemizin yakın tarihinde bütün geleneksel kurum ve yapıları da içine alan çok köklü sosyokültürel değişimler yaşanmış ve halen de yaşanmaktadır. Bu değişimler zorunlu olarak çeşitli uyumsuzluk ve çatışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu süreçten en fazla etkilenen kesimlerin başında gençler ve özellikle de üniversite gençliği gelmektedir. Değer yargıları hızla değişen Türk gençliği; içinde yaşadığı toplumun değerlerinin de hızla değişmesi karşısında çoğu zaman kimlik bunalımları yaşamakta ve çıkmazlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu doğrultuda Türk gençliği genel olarak ya hiçbir değere inanmayan, ideal ve amacı olmayan, günübirlik şeyler ve maddî zevklerle oyalanan, kendisine ve çevresine yabancı bir hale gelmekte, ya da bir takım dinî ve ideolojik gruplara katılarak kimlik ve kişiliğini kaybetme noktasına varan bir bağlanmaya kadar gitmektedir¹⁴.

Yukarıda sıralanan engellere karşın, Türk gençliğinin dine yönelik tutum ve davranışları olumlu ve oldukça yüksek düzeydedir. Özellikle üniversite öğrencileri üzerinde yapılan dinî hayatla ilgili alan araştırmaları, bu durumu doğrulamaktadır. Bu uygulamalı çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre Türk gençliği dinî inanç ve ritüellere bağlılığını sürdürmekte ve onlar için din, hayatı anlamlandırma açısından yerini önemli ölçüde korumaya devam etmektedir. Buna karşın, dine yönelik olumsuz tutumlar ise, oran itibarıyla oldukça düşük düzeyde kalmaktadır¹⁵.

Toplumumuzdaki dinî karmaşa ve belirsizliğin yanında din eğitiminin yetersizliği, dinî cemaatlere olan ilgiyi arttırmaktadır. Ergenlik döneminde bağımsızlık güdüsünün güçlü etkisini yaşayan gençler; ailelerinin etki

¹² Naci Kula, “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, s.66.

¹³ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.266, 267.

¹⁴ Hökelekli, “Gençlik ve Din”, s.14.

¹⁵ Bkz. Zeki Arslantürk, *Kutsalın Dönüşü*, Ayışığı kitapları, İstanbul, 1998; Münir Koştas, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995; Vehbi Bayhan, *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara, 1997.

alanından uzaklaşırken, akran grubunun tesiri altında kalmaktadır. Ailesinden ve okulundan yeterli dinî rehberliği alamayan gençlerin bir kısmı bu alandaki boşluklarını dinî cemaatler kanalıyla doldurmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda kimlik arayışı içerisinde bocalayan, belirsizlik ve karmaşadan bunalan, toplumdaki yerini ve görevini belirlemede zorlanan, manevî ve ahlakî ideallerini gerçekleştirmek için bir yol arayan gençler için dinî cemaatler bir çıkış yolu olarak algılanabilmektedir. Dinî cemaatlere giren gençlerin yapması gereken tek şey, sadece itaat etmektir. Uyulması gereken tek toplumsal çevre cemaat olunca, sosyal kimlik bir cemaat kimliği olarak şekillenmektedir. Bu durum da, dinî ve sosyal hayat açısından yeni bir takım sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır¹⁶.

Sonuç olarak din, bireylerin ve özellikle de gençlerin ruh sağlığını koruyucu ve geliştirici en güçlü etkenlerden biridir. Ancak dinin bu etkisi; doğru ve yeterli bilgi, bilimsel öğretim, anlatım ve sosyal destekle işlerlik kazanır. Dinî yönden gelişmesini tamamlamamış gençlerin kişilik yapısı içten ve dıştan sayısız etkiye açık olduğu gibi, temelde yanlış yapılanmış bir dinî anlayış ve yaşayışın doğuracağı sapma ve yabancılaşmaların önünü almak da çok kolay değildir¹⁷.

Dindarlık Kavramı ve Dindarlık Tipolojileri

Dindarlık, yaşama ve hissetme yönüyle bireysel, tezahürleri açısından ise toplumsal bir olgudur. Bu bakımdan dindarlık, bireysel yönüyle ne kadar sübjektif bir karaktere sahip ise sosyal yansımaları açısından da o kadar objektif ve gözlenebilir bir özelliğe sahiptir. Dindarlığın iç ve dış faktörlerden çeşitli derecelerde etkilenmesi ve bu doğrultuda değişmesi ve şekillenmesi doğaldır. Görece bir kavram olan dindarlığa birbirinden çok değişik anlamlar yüklenebilir. Dolayısıyla dindarlığın sınırlarını tam olarak belirlemek ve tüm yönlerini kuşatacak bir yaklaşım sergilemek oldukça zordur.

Dindarlık, dinselliğin öznel dünyası için kullanılan bir kavramdır. Şüphesiz her din, olgusal düzeyde bir hayat anlayışına sahiptir. Bir kişinin dindarlığına vurgu yapıldığında, bir şekilde onun kendi inanç alanı içindeki bireysel gerçeklik durumu ile ilgili de bir bilgiye sahip olunmaktadır. Çünkü kişi, dine bağlanmakla, onu kendi hayatının fonksiyonel bir göstergesi haline getirmektedir¹⁸. Dolayısıyla, dindarlığın operasyonelleştirilebilecek bir tanımını yapmaya çalışmak gereklidir. Dindarlığın tanımı, yapıldığı kültürün sınırlarını aşarsa operasyonelleştirilemez. Bu çerçevede dindarlık, ampirik bir konu olabilen, insanın mensup olduğu grubun uzlaşmasına uygun olarak

¹⁶ Hökelekli, s.21.

¹⁷ Aynı kaynak, s.27.

¹⁸ Necdet Subaşı, “Türk(İye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”, *İslâmiyât Dergisi*, Ekim-Aralık 2002, C.V, S.4, s.19.

dinî olarak nitelenebilen ve dinî olmayan veya seküler tutum ve tecrübelerden ayrılabilen tutum, tecrübe, davranış tarzlarının bütünü olarak algılanabilir¹⁹.

Dinî hayatın uzandığı alanlar ve geliştiği aşamalar kişiler açısından farklı seviyelerde olabilir. Aynı dine inanan kimseler dinlerini aynı düzeyde yaşamayabilirler; kişiden kişiye değişen farklı dindarlık derecelendirmeleri olabilir²⁰. Diğer bir ifadeyle, kişilerin şahsiyet ve karakter yapılarındaki farklılıklara göre dindarlıklarında da farklılıkların olması muhtemeldir²¹. Dindarlık yönünden insanlar oldukça çeşitlilik göstermesi sebebiyle, benzer özellikler alınarak, kişilerin dindarlığını belirli tiplere ayırmak mümkündür²². Bu bağlamda gerek Batıda ve gerekse ülkemizde özellikle din sosyolojisi alanında önde gelen birçok sosyolog çeşitli dindarlık tiplerini geliştirmişlerdir²³.

Tarafımızdan yapılan uygulamalı araştırmada ise, geliştirdiğimiz “**Dindarlık Kriterleri Ölçeği**” üzerinde yapılan analizler sonucunda²⁴ ölçeğin üç faktöre ayrılması doğrultusunda üçlü bir tipoloji oluşturulmuştur. Bu üç dindarlık tipi; toplumumuzun genel kesiminde kabul gören, Kur’an ve sünnetin yanında, ağırlıklı olarak ilk dönemlerde yazılan temel dinî kaynaklara, din büyüklerinin görüşlerine ve ilmihal bilgilerine dayanan, dindeki emir ve yasaklara uymanın önem taşıdığı, inancın yanında ibadetleri yerine getirmenin de ön plana çıktığı **geleneksel/ilmihalci dindarlık**; vicdan temizliği, doğruluk, iyilik, yardımseverlik gibi bir takım evrensel ahlâkî değerlerin önemsendiği, dinî otorite olarak kabul edilen kişilere bağlanmanın zorunluluk taşımadığı, inancın temel gösterge olduğu, ancak dindeki kurallara uymanın ve dinî ritüelleri yerine getirmenin ikinci plana alındığı, hümanist yaklaşıma sahip **modernist/hümanist dindarlık** ve geleneksel

¹⁹ Emin Köktaş, *Türkiye’de Dinî Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1993, s.62,63.

²⁰ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.76.

²¹ Veysel Uysal, *Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.85.

²² Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Sönmez Yayınları, Samsun, 1993, s.85.

²³ Geliştirilen tiplerle ilgili bkz. Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.339-434; Max Weber, “Din Sosyolojisi”, Çev. Mevlüde Ayyıldızoğlu, *Din Sosyolojisi*, Der: Yasin Aktay-M. Emin Köktaş, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s.153-164; Thomas F. O’dea, *The Sociology of Religion*, New Jersey, 1966, s.57-60; Gustav Mensching, *Dinî Sosyoloji*, Çev. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1994, s.253-259; H. Desroche, “Morfolojik Sosyolojiden Tipolojik Sosyolojiye”, Çev. İzzet Er, *Din Sosyolojisi*, Genişletilmiş 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008, s.109-130; Köktaş, s.49-51; Mehmedoğlu, s.40,41; İbrahim Gürses, “Dindarlık İle İlgili Tutumlar ve Otoriteriyen Kişilik İlişkisi”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, s.90-93; Ejder Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002, s.42; Mehmet Taplamacıoğlu, “Yaşlara Göre Dinî Yaşayın Şiddet ve Kesâfeti Üzerine Bir Anket Denemesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1962, C.X, s.141-151; Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, İstanbul, 1999, s.259-264; Kemaleddin Taş, *Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Kriterleri*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2005.

²⁴ Araştırmanın yöntemi ve geliştirilen ölçek ile ilgili istatistiksel analizler için bkz. Taş, s.23-36.

dindarlıkta yer alan bazı hususları da içine almakla beraber, İslam öncesi Türk kültürü ve diğer kültürlerden de izler taşıyan, bunun yanı sıra modern dönemdeki bazı olguları da içinde barındırarak değişik toplumsal katmanlarda ve geniş kitlelerde varlığını gösteren, halk arasında değişik formatlarda, kurumlaşmamış tarzlarda bulunabilen, “yaşanan din” olarak da kabul edilebilecek **popüler/hurafeci dindarlık** şeklindedir.

Üniversite Gençliğinin Dindarlık Tiplerine Yönelik Tutumları

Araştırmamız esnasında dindarlık kriterleri ölçeğindeki maddelere katılım düzeyleri, her dindarlık tipi için ayrı ayrı incelenmiştir. Böylece, dindarlık anlayışlarına yönelik tutumların dindarlık tipi ve madde bazında dağılımına bakılarak her maddenin ifade ettiği hususa katılım düzeyleri değerlendirilmiştir. Şimdi sırasıyla “Geleneksel/İlmihalci Dindarlık”, “Modernist/Hümanist Dindarlık” ve “Popüler/Hurafeci Dindarlık” anlayışı içerisinde yer alan hususlarla ilgili sonuçlara göz atalım:

Geleneksel/İlmihalci Dindarlık Anlayışı

Geleneksel/İlmihalci Dindarlık İle İlgili Soru Maddeleri	Tamamen Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Hiç Katılmıyorum	
1. Ahireti unutmamakla birlikte, dünya hayatındaki görev ve sorumlulukları da yerine getirmek gerekir.	34	3.6	9	1.8	0	.2		.5		.9
2.Dindarlığın en önemli kriteri, dinin bütün emir ve yasaklarını yerine getirmektir.	11	4.4	64	6.2	0	7.6	9	7.4	0	.4
3.İyi bir Müslüman, bütün davranışlarında Allah'ın rızasına uygun davranmayı amaçlar.	59	7.0	62	5.7	3	.1		.9		.3
4.Dindar bir kimse, dinin sosyal hayatla ilgili kurallarını da yerine getirmeye çalışmalıdır.	05	5.2	07	5.5	1	.8		.8		.7

5. Gerçek anlamda dindar olabilmek için, farz ibadetlerin yanında nafile ibadetleri de yapmak gerekir.	5	6.5	83	0.3	07	3.6	2	5.9	7	.7
6. Müslümanın en önemli görevlerinden biri de İslam'ı başkalarına öğretmek ve anlatmaktır.	55	6.2	41	1.1	4	.3	7	.9		.5
7. Bir kişinin tam anlamıyla dindar olabilmesi için, dinin yasakladığı şeylerin tamamını yapmaktan sakınması gerekir.	40	0.8	98	3.7	1	3.4	5	.9	0	.2
8. İbadetleri tam manasıyla yerine getirmeden, sadece birtakım evrensel ahlâkî değerlere sahip olmak, ahiret hayatı için yeterli değildir.	21	6.7	81	9.8	8	9.4	1	1.2	3	.9
9. Dindarlığın temel göstergeleri; Allah'a iman etmek, ibadetleri yerine getirmek, dinin emir ve yasaklarına uymak ve ahlâklı olmaktır.	21	8.7	77	9.0	9	.4	1	.6		.3
10. İslam'ı gerçek anlamda yaşayabilmek için, İslam tarihinin ilk dönemlerindeki âlimlerin görüş ve uygulamalarını model olarak almak gerekir.	8	.2	33	9.3	40	0.8	04	2.9	9	0.8
11. Dine uygun bir hayat sürmek için Kur'anın yanı sıra Peygamberimize de uymak şarttır.	33	1.3	63	5.9	9	.6	5	.3		.9
12. Hz. Muhammed'in uygulamaları ve yaşantısı bir Müslüman için en güzel örnektir.	01	6.3	21	6.7	7	.7	1	.4		.9
13. Kur'an ve Hz. Peygamberin yanında din büyüklerini de rehber edinmek, iyi bir Müslüman için gerekli bir özelliktir.	60	5.2	05	5.2	9	0.8	6	.7	4	.1
14. Dindar kişi, başkalarına güven veren kimsedir.	75	8.6	43	1.5	0	3.2	0	3.2	6	.5
15. Bir mezhebe bağlanmadan gerçek anlamda dindar olunamaz.	8	.2	9	3.0	4	0.7	56	4.3	17	5.8

16. Her mezhep kişiyi değişik yollardan Allah'a götüren bir yoldur.	03	2.7	92	2.3	0	7.6	7	0.4	2	.0
17. Mezhepler dinimizin birer zenginliğidir.	4	6.3	64	6.2	30	8.6	4	1.9	2	.0
18. Görev, sorumluluk ve işlerde helal ve haram ölçülerine uyulmalıdır.	81	1.9	48	2.6	5	.3		.5		.7
19. Dindar kişi, dinî-sosyal faaliyetlerde bulunmaya ve bu faaliyetlere katkı sağlamaya gayret etmelidir.	43	1.4	36	2.0	2	.3	4	.3		.0

Geleneksel/İlmihalci dindarlıkla ilgili elde edilen bulgular doğrultusunda üniversite gençliğinin;

➤ Dünya ve ahiret arasında bir denge kurarak buna göre hayat sürmeyi dindarlık için ölçü olarak aldığını,

➤ Çoğunlukla dinin emir ve yasaklarına uymayı dindarlık kriteri olarak kabul ettiğini, ancak bu konuda önemli bir kesimin de kararsız kaldığını ve aynı fikirde olmadığını,

➤ Dindar olmanın, bütün davranışlarda Allah'ın rızasına uygunluğu gözetmeyi gerektirdiğine inandığını,

➤ Genel olarak dinin sosyal hayatla ilgili kurallarını yerine getirmeyi dindarlığın gereklerinden biri olarak gördüğünü,

➤ Nafile ibadetleri yapmanın da dindarlığın bir göstergesi olduğu yönünde bir eğilimi olmakla beraber, gruplar arasında açık arayla öne çıkan bir kesimin olmadığını,

➤ İslam'ı tebliğ etme görevini ve dinin yasakladığı şeylerin tamamına uymayı önemli bir dindarlık kriteri olarak algıladığını,

➤ Ahiret hayatı için ibadetleri yerine getirmenin gerekli olduğunu ifade etmekle beraber, bu konuda kararsız kalanlar ve aksi istikamette tutum gösterenlerin kayda değer oranda olduğunu,

➤ Allah'a inanmak, ibadetleri yerine getirmek, dinin emir ve yasaklarına uymak ve ahlâklı olmayı dindarlığın temel kriterleri olarak kabul ettiğini,

➤ İslam'ı gerçek anlamda yaşayabilmek için İslam tarihinin ilk dönemlerindeki âlimlerin görüş ve uygulamalarının model olarak alınması konusunda hemen hemen eşit oranda üç gruba (onaylayanlar, kararsız kalanlar, onaylamayanlar) ayrılarak kararsız kaldığını,

➤ Büyük çoğunluk itibarıyla İslam'ın iki kaynağını oluşturan Kur'an ve Sünnete uymayı ve Hz. Muhammed'in davranışlarının ve yaşantısının örnek olarak alınmasını dindarlığın bir gereği olarak algıladığını,

- Kur'an ve Hz. Peygamberin yanında din büyüklerini de rehber edinmeyi dindarlık açısından gerekli gördüğünü,
- Güvenilir olmayı dindarlık kriteri olarak kabul ettiğini,
- Yarısını aşan önemli bir çoğunluğunun mezhep mensubiyetinin dindarlık için bir kriter oluşturmadığı ve mezheplerin insanları değişik yollardan Allah'a ulaştıran bir vasıta olduğu ve yaklaşık yarısının da mezhepleri İslam'ın bir zenginliği olarak görme yönünde eğilim taşıdığını,
- Görev, sorumluluk ve işlerde helal ve haram ölçülerine uymanın, dindarlığın önemli bir gereği olduğu hususunda ortak bir görüş sergilediğini,
- Büyük çoğunluğunun dinî-sosyal faaliyetlerde bulunmayı ve bu faaliyetlere katkı sağlamayı dindarlığın gereklerinden biri olarak kabul ettiğini ifade edebiliriz.

Modernist/Hümanist Dindarlık Anlayışı

Modernist/Hümanist Dindarlık İle İlgili Soru Maddeleri	Tamamen Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Hiç Katılmıyorum	
1.Doğru ve dürüst olmak da, namaz ve oruç gibi bir ibadettir.	31	2.9	00	2.1	2	.6	0	.2		.2
2.Dindarlığın göstergeleri sadece ibadetler değildir; önemli olan vicdan (iç) temizliğidir.	33	1.2	47	2.4	8	.2	3	.3	3	.9
3.Dindar olmanın temel şartı, ibadetleri yerine getirmekten ziyade, âhlakî bir hayat sürmektir.	20	6.4	54	3.9	7	4.8	8	1.6	5	.3
4.Kişinin davranışlarını olumlu yönde değiştirmiyorsa, yapılan ibadetlerin hiçbir değeri yoktur.	81	9.9	17	5.7	8	2.8	7	7.0	1	.6
5.Dinin emir ve yasaklarını yerine getirmekten çok, Allah'a tam anlamıyla iman etmek iyi bir Müslüman için yeterli özelliştir.	0	1.0	22	6.9	3	8.3	64	6.1	5	.7

6.Çalışmak ve insanlara yardım etmek de birer ibadettir.	81	1.9	51	3.2	4	.1		.9		.9
7.Dünya hayatında insanlığın faydasına olan işleri yapmayan kişi, ibadetleri yerine getirirse bile dindar olarak sayılamaz.	18	6.0	51	3.3	2	0.2	8	7.2	5	.3
8.Allah'ın rızasını kazanmanın yolu, insanları sevmekten geçer.	95	3.0	08	5.8	9	.6	0	.2		.4
9.Kur'an bir Müslüman için temel referans kitabıdır; bunun dışında başka bir kaynağa başvurmaya gerek yoktur.	68	7.0	9	1.8	9	0.8	6	1.1	2	.3
10.Dinî inançların yanı sıra millî ve kültürel değerlere de önem vermek gerekir.	08	5.8	25	9.6	2	.6		.3		.7
11.İnsanlara inançlarından dolayı değil, insan oldukları için değer vermek ve yakınlık göstermek lazımdır.	91	4.1	38	0.4	5	.3		.8		.4
12.Dini yaşamak için mezheplere gerek yoktur.	13	4.9	01	2.3	13	4.9	13	4.9	6	.9
13.Bir kimse tesettüre uygun bir şekilde örtünmeden de dindar olabilir.	71	7.7	69	7.2	4	1.9	3	.5	7	.7
14.Herkesi, kendi inançları doğrultusunda olduğu gibi kabul etmek ve insanlara, din anlayışlarını değiştirmeye zorlamadan saygı göstermek lazımdır.	63	7.9	48	2.6	4	.3	5	.3		.9
15.Dini, yeni gelişmelere açık bir şekilde, çağın gereklerine göre yaşamak gerekir.	50	3.0	79	9.4	3	6.1	3	.3	9	.2
16.Dinî cemaatlerin İslam'ı anlama ve anlatma biçimleri dinin özüne uygun değildir.	8	5.0	1	7.8	90	1.9	4	8.5	1	.8
17.Dindar olmak için herhangi bir tarikata girmeye gerek yoktur.	40	2.8	57	4.6	9	.4	4	.1	4	.1
18.Günümüzün şartları gereği birikimler faizle değerlendirilebilir.	2	1.5	9	9.6	03	2.7	6	1.1	14	5.1

Modernist/Hümanist Dindarlık ile ilgili sonuçları genel olarak değerlendirdiğimizde, üniversite gençliğinin;

➤ Doğru ve dürüst olmanın ibadet olarak değerlendirilmesi hususunda ortak bir görüş ortaya koyduğunu,

➤ Dindarlığı sadece ibadetleri yerine getirmekten ibaret saymadığını,

➤ İnsanların iç temizliğini de dindarlığın önemli bir göstergesi olarak gördüğünü,

➤ Net bir tutumu olmamakla beraber, dindarlığın kıstasının ibadetleri yerine getirmekten ziyade, ahlaki bir hayat sürmek olduğu görüşünü kabul edenlerin çoğunluğu oluşturduğunu,

➤ Yarısından fazlasının davranışları olumlu yönde değiştirmedikçe, yapılan ibadetlerin anlamlı bir değer taşımadığı fikrinde olduğunu,

➤ Baskın bir görüş olmamakla beraber, ibadetleri yapmadan sadece Allah inancının yeterli olmayacağı inancını taşıdığını,

➤ Çalışmayı ve insanlara yardım etmeyi dindarlığın önemli gereklerinden biri olarak kabul etme hususunda ortak bir kanaate sahip olduğunu,

➤ İbadetleri yerine getirmenin yanında insanlığın faydasına olan işleri yapmayı da dindarlık kıstası olarak algıladığını,

➤ İnsanları sevmenin Allah'ın rızasını kazanmak için ve dolayısıyla dindarlık açısından da şart olduğu fikrini taşıdığını,

➤ Yarısından biraz fazlasının, başka bir kaynağa başvurmaya gerek olmadan Kur'an'ı temel referans kitabı olarak gördüğünü,

➤ Dindarlığın anlam alanı içerisine, dinî inançların yanı sıra millî ve kültürel değerleri de yerleştirdiğini,

➤ İnsanlara inançlarından dolayı değil, insan oldukları için değer vermek ve yakınlık göstermek düşüncesinde olduğunu,

➤ Belirgin bir yönelim olmamakla beraber dini yaşamak için mezheplere gerek olmadığı fikrini taşıdığını,

➤ Ağırlıklı olarak tesettüre uygun bir şekilde örtünmeden de dindar olunabileceğini kabul ettiğini,

➤ Değişik din anlayışlarına saygı göstermeye yönelik bir tutumu benimsediğini,

➤ Dinin yeni gelişmelere açık, çağın gerekleri doğrultusunda yaşanmasına taraftar olduğunu;

➤ Kararsızlık gösterenler en fazla yüzdeye sahip olmakla beraber cemaatlerin İslam'ı anlama ve anlatma biçimlerinin dinin özüne uygun olmadığı görüşünü kısmen taşıdığını,

➤ Herhangi bir tarikata bağlanmayı, dindarlık kriteri olarak görmediğini;

➤ Net bir fikir belirtmemekle beraber birikimlerin faizle değerlendirilmesine karşı çıktığını söyleyebiliriz.

Popüler/Hurafeci Dindarlık Anlayışı

Popüler/Hurafeci Dindarlık İle İlgili Soru Maddeleri	Tamamen Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Hiç Katılmıyorum	
1.İyi bir Müslüman olabilmek için namaz, oruç, zekat ve benzeri ibadetleri düzenli olarak yapmak yeterlidir.	6	.9	5	6.6	1	3.4	12	6.7	0	5.4
2.İbadetleri tam anlamıyla yerine getirmedikçe, Allah'a inanmanın bir önemi yoktur.	2	.8	4	1.9	1	.0	19	8.3	18	6.0
3.Dindar olan kişi, toplum tarafından kabul gören örf ve âdetlere uymalıdır.	3	3.9	43	1.5	6	8.9	34	9.5	8	.2
4.Dinde esas olan bu dünya için değil, ahiret için çalışmaktır.	3	3.9	7	1.4	8	0.6	55	4.1	1	0.0
5.Bir insanın dini kadar milliyeti de önemlidir.	21	6.7	54	3.9	3	.3	0	5.4	6	6.7
6.Kişi, sadece mensup olduğu mezhep doğrultusunda dinî hayatını yönlendirmelidir.	8	.4	3	6.1	18	6.0	62	5.6	3	3.9
7.Dinin emir ve yasaklarını yerine getirmekten çok örf, âdet ve törelere uymak daha önemlidir.	3	.1	2	.3	1	3.4	95	3.0	33	9.2
8.Dindarlığın önemli kriterlerinden birisi de özel gün ve gecelerde mevlit, hatim ve benzeri faaliyetleri yerine getirmektir.	1	5.6	16	7.6	1	3.4	5	6.6	1	.8
9.Tam anlamıyla dindar olabilmek için bir din büyüğüne bağlanmak gereklidir.	8	.0	2	.0	9	9.6	68	7.0	47	2.4

10. Muska yaptırmanın, türbe ziyaretinde bulunmanın ve benzeri faaliyetlerden medet ummanın dinî açıdan herhangi bir sakıncası yoktur.	3	.9	0	.4	7	4.8	3	0.5	61	7.5
11. Toplum hayatından olabildiğince uzak kalarak din daha iyi yaşanır.	2	.6	7	.9	2	.3	48	2.6	25	9.6

Popüler/Hurafeci Dindarlık ilgili verilere baktığımızda, üniversite gençliğinin;

- Sadece ibadetleri düzenli olarak yapmayı, dindarlık için yeter bir şart olarak kabul etmediğini,
- İbadetler tam anlamıyla yapılmaya bile, Allah'a inanmanın önemli olduğu yönünde kanaat taşıdığını,
- Açık bir yönelimi olmamakla beraber dindar olan bir kimsenin, toplum tarafından kabul gören örf ve âdetlere uyması gerektiği yönündeki görüşe taraf olduğunu,
- Dünyayı bırakıp, sadece ahiret hayatı için çalışmanın dinî açıdan doğru olmayacağı anlayışını benimsediğini,
- Kişilerin dini kadar milliyetlerinin de önemli olduğu görüşünü kabul ettiğini,
- Net bir fikri olmamakla beraber, ağırlıklı olarak sadece mensup olunan mezhep doğrultusunda dinî hayatın yönlendirilmesini doğru bulmadığını,
- Örf, âdet ve törelere uymadan ziyade, dinin emir ve yasaklarını yerine getirmeye öncelik tanıdığını,
- Genelde mevlit, hatim ve benzeri faaliyetleri yerine getirmeyi, dindarlığın gereklerinden biri olarak gördüğünü,
- Bir din büyüğüne bağlanmayı dindar olmanın şartlarından biri olarak kabul etmediğini,
- Muska, türbe ziyareti ve benzeri olguların dinin özüne uygun olmadığı inancını taşıdığını,
- Dinin toplum hayatından olabildiğince uzak kalarak daha iyi yaşanamayacağı hususunda ortak bir görüş sergilediğini belirtebiliriz.

Sonuç

Türk gençliği ve özelde de üniversite gençliği üzerinde yapılan araştırmalarda inanç ve değerlere ilişkin bulguları yorumlarken, gençlerin içinde buldukları durumun özellikleri kadar, bunun bağlamını oluşturan

mensup olduğu toplumun tarih ve kùltürünü de dikkate almak gerekir. Gençlerin dinî yönelim ve anlayışlarında, farklılaşan toplumsal şartlara göre bazı değişimler olması kaçınılmazdır. Fakat temelde gençlik psikolojisi, dine çok yakın ve dinle çoğu yönden ilgili ve ilişkilidir. Çünkü hayatın anlamı, kimliğin tanımı, insanî görev ve sorumlulukların sınırı, duygusal ve sosyal arzuların tatmini gibi birçok konu gençlerin dinî güdülenmelerinde etkili rol oynamaktadır. Ancak, ÷lkemizde birbirine taban tabana zıt dinî anlayış, yorum ve uygulamalarla karşı karşıya kalan gençlerimizin, bunun sonucunda aşırı uçlara kayması veya dine ilgisiz olması yönündeki temayüllerinin önüne geçmek de görüldüğü kadar kolay olmamaktadır²⁵.

Ülkemizde yaşanan hızlı sosyal değişme ve gelişmeler Türk gençliğinin diğer hususlara olduğu gibi din veya dindarlık ile ilgili konulara da bakış açılarını önemli ölçüde etkilemekte; doğal olarak da yaşanan bu zihniyet değişimi, dindarlıkla ilgili yeni tutumların oluşmasını da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda araştırmamızda elde ettiğimiz bulgularda da açıkça görüldüğü gibi üniversite gençliğinin olgusal kimlikleri doğrultusunda dindarlık anlayışları çeşitli kategorilere ayrılmakta, yöneldikleri dindarlık tipleri farklılaşmakta, dindarlığın alt boyutlarına yönelik tutumları değişiklik göstermekte, dindarlık ilgili bazı unsurlar diğerlerine göre öne çıkmaktadır.

²⁵ Hökeleki, “Gençlik ve Din”, s.14,15.